

סימן י - קריאה בתורה של מי שאינו הוגה נכון את האותיות

שאלה

אני מלמד ילד לקרוא בתורה, לקראת בר המצווה שלו, ויש לו בעיה עם הגהת הצליל של האות ס (או ש' שמאלית) הוא הוגה אותה כמו שין ימנית. יש בעיה לצאת ידי חובה עם קריאה כזו?

תשובה

יש לעודד את ההורים לקחת את הבן לטיפול, כך שיהיה הבדל בין האות ס' ובין ש' ימנית. אבל, אם לא יצליחו, כיוון שהילד כבר התחיל ללמוד, וכפי הנראה, להגיד לו שאינו יכול לקרוא יבייש אותו, עדיין אפשר לתת לו לקרוא את הפרשה.

נימוקים

א. יסוד הדין - כהן ושליח ציבור עילגים

במשנה במסכת מגילה (כד:) נאמר:

כהן שיש בידיו מומין לא ישא את כפיו... מפני שהעם מסתכלין בו.

בביאור הטעם "מפני שהעם מסתכלים בו" ישנם שני הסברים. רש"י מפרש, שהבעיה היא שאסור לעם להסתכל בכהנים בשעה שמברכים, משום שהשכינה בין ידיהם (כמבואר בחגיגה טז.). לעומת זאת, מהירושלמי על אתר נראה שהטעם הוא משום היסח הדעת מברכת כהנים, וכן כתב הרשב"א בשם הירושלמי, וכן הוא בתוספות רי"ד ועוד ראשונים. ובגמרא שם:

אמר רבי יהושע בן לוי: ידיו בוהקניות - לא ישא את כפיו...

אמר רב אסי: חיפני ובישני לא ישא את כפיו.

תניא נמי הכי: אין מורידין לפני התיבה לא אנשי בית שאן, ולא אנשי בית חיפה, ולא

אנשי טבעונין, מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין.

כיוון שהמימרות של רבי יהושע בן לוי ורב אסי מובאות אגב הנושא של נשיאות כפים, מסתבר שהקשר הוא כמו המשנה, וממילא, הטעם הוא משום היסח הדעת. אמנם, בברייתא המובאת מיד לאחר מכן, נאמר שגם ביחס להורדה לפני התיבה נאמר האיסור להוריד את מי שאינו מדקדק באותיות, וכאן לא נראה ששייך בכלל הטעם המובא ברש"י, של איסור הסתכלות בכהנים משום השכינה שבין ידיהם.

ובהמשך הגמרא:

אמר ליה רבי חייא לרבי שמעון בר רבי: אלמלי אתה לוי פסול אתה מן הדוכן. משום

דעבי קלך.

אתא אמר ליה לאבוה.

אמר ליה: זיל אימא ליה: כשאתה מגיע אצל וחכיתי לה', לא נמצאת מחרף ומגדף?
ופירש רש"י:

מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין - ואם היו עושין ברכת כהנים היו אומרים
יאר - יער ה' פניו, ולשון קללה הוא... לא נמצאת מחרף ומגדף - שהיה קורא לחיית"ן
היהי"ן, נראה כאומר והכיתי.

לאור הסיפור על רבי חייא, רש"י מפרש שהבעיה בכך שאדם עילג, שקורא לאלפין עיינין
ולהפך, היא משום שיש כאן לשון קללה, כשמשבש את מילות הברכה והתפילה.
בהמשך סוגיית הגמרא נאמר, בהקשר של נשיאות כפים, שמי שהוא דש בעירו, כלומר, שהוא
מוכר בעיר במומו, רשאי לשאת כפיו אף על פי שיש בו מום. והטעם, שכיוון שבני עירו
רגילים בו, לא יסתכלו בו.

אם כן, נראה מהסוגיה שישנם שני טעמים אפשריים לשאלה, מדוע מי שהוא עילג, אינו יורד
לפני התיבה: ראשית, הוא משנה את משמעות המילים, באופן שלפעמים הופך גם את הברכה
לקללה, ושנית, משום שזה גורם לעם להתרכז בו, במקום בתוכן הדברים, ומהווה סוג של
היסח הדעת. ואכן, שני הטעמים האלו מופיעים בלבוש, בהלכות נשיאת כפים (או"ח קכח,
לג):

מי שאינו יודע לחתך האותיות כגון שאומר לאלפין עיינין ולעיינין אלפין וכיוצא בזה,
לא ישא את כפיו שהרי משנה הוא במשמעות לשון הברכה. ועוד אפילו אם תמצי
לומר הרי כוונתן הגונה, מכל מקום העם מתמיהין בשמעם ומסיחין דעתם.

ב. כהן ושליח ציבור כשדש בעירו או בעיר של עילגים

הרדב"ז (חלק א סימן שצד) כותב לגבי עלגים, שבמקומם, הם יכולים לעלות לדוכן ולרדת
לפני התיבה:

אנשי חיפא ואנשי בית שאן כלם היו קורין כך... ובודאי כי באתריהו היו עולין. דאי
לא תימא הכי לא היו יורדין לפני התיבה ולא היו נושאים את כפיהם. וכי תימא היו
מביאין חזנין וכהנים ממקומות אחרים זה אינו במשמע. אלא ודאי במקומות אחרים
קאמר, דלגבי דידהו היו עלגים. אבל לבני אתריהו לא היו עלגים וזה ברור מאד.

לא לגמרי ברור מה סברתו של הרדב"ז, שכשכולם עלגים, מותר להם לקרוא. מה בכך שלגבי
בני אתריהו הם אינם עלגים? מסתבר, שהרדב"ז הבין, שכשם שמי שהוא דש בעירו אינו
פסול לעלות לדוכן, במקום שכולם בעלי אותו מום, ממילא כולם הם בגדר של דשים בעירם,
ושוב אין בעיה שיעלו לדוכן.

ואכן, המהרי"ט (חלק ב, אבן העזר סימן טז) דן באדם מסויים, שהיה עילג, אם הוא יכול
לקרוא את חלקו בפרשת החליצה, כדי לחלוץ. וכתב, שכיוון שאנו מכירים אותו כמי שהוא
משבש, שוב זוהי קריאתו. גם הט"ז (או"ח קכח, סק"ל), דן באנשי רוסיא, שרבים ביניהם
מחליפים בין ש' לס' (כמו בנדרון שאלתנו, אבל הפוך), וכתב שהם כמו דש בעירו, ורשאים
לעלות לדוכן.

בפרי מגדים (קכח, משב"ז סק"ל) כתב, שההיתר של הט"ז תלוי בשני הטעמים שנזכרו לעיל. לפי הטעם ששינוי הקריאה הוא שינוי משמעות הברכה, גם אם הוא דש בעירו, סוף סוף, הוא משנה את משמעות הברכה. אבל לפי הטעם שזה גורם היסח דעת לאחרים, אפשר להבין מדוע כשדש בעירו, אין בעיית היסח הדעת.

ג. כשאין אחר כמותו

בתוספות (מגילה שם ד"ה כשאתה) דנו בשאלה, מדוע רבי התיר לרבי חייא לרדת לפני התיבה, כשהיתה תענית ציבור, כמבואר בגמרא בבבא מציעא (פה:). התשובה של התוספות היא, שרבי חייא היה יכול להתאמץ ולומר את האותיות כראוי, והוא אכן עשה זאת כשירד לפני התיבה באותה תענית ציבור. אבל במסכת בבא מציעא התוספות (פו. ד"ה אחתינהו) תירצו באופן אחר, שהדין שאין מורידים עילג הוא כשיש אפשרות להוריד אחר, אבל כשאין אחר, מורידים גם עילג, ובפרי חדש (או"ח נג, יב) תפס תירוץ זה כעיקר. אמנם, במשנ"ב (על שו"ע שם סק"ח) הביא דעת הפר"ח, וכתב שבפני משה חלק עליו, והחמיר גם כשאין אפשרות להוריד אחר.

בפשטות, שיטתו של הפרי חדש מבוססת על הרב"ז והמהרי"ט והט"ז. הם הבינו, שאין פסול מהותי בעצם שינוי הלשון. כי למרות ששינוי הלשון משנה את משמעות המילים, כמבואר בגמרא, והופך לשון ברכה ללשון קללה, כיוון שעבור אותו אדם, זוהי לשונו, אין כאן חסרון בעצם הדיבור¹. אלא רק שלכתחילה אין להוציא את הרבים ידי חובה על ידי מי שהוא עילג². ולכן, כשאין אחר, ניתן להוריד גם את העילג.

כדעתו של הפר"ח כותב גם במור וקציעה (או"ח נג), וכתב שמינו את רבי חייא משום ש"לא אשתכח דגמיר וחסיד כותיה". כך ברור שגם כוונת התוספות. כלומר, לא שלא היה שם מי

¹ ועיינו לשונו של ספר חסידים (סימן יח):

אם יפלא בעיניך על אותן המגמגמים בלשון וקורין לחי"ת ה"א ולשי"ן סמ"ך ולקו"ף טי"ת ולרי"ש דלי"ת איך מתפללים או איך קוראים בתורה ואומרים דבר שבקדושה כשמגיעים לנפשנו חכתה לא נמצאו מחרפים ומגדפים אל תתמה על החפץ כי בוראינו אשר הוא בוחן לבות אינו שואל כי אם לב האדם אשר יהיה תמים עמו ואחרי שאינו יודע לדבר כענין מעלה עליו כאלו אומר יפה.

² ראו באור שמח (תפילה ח, יב) שכתב גם כן, שהחסרון לרדת לפני התיבה הוא משום כבוד הציבור. האור שמח בא להסביר את לשון הרמב"ם, שנראה ממנו, שלרב מותר למנות את תלמידו העילג (האור שמח מבין, שהרמב"ם למד זה מהדין של רבי שהוריד את רבי חייא לפני התיבה). והנימוק של האור שמח:

ולכן ממנהו, ואין כאן משום כבוד צבור, כיון שהרב חפץ בו.

גם בשו"ת דברי מלכאל (ג, קכד) כתב שהטעם שאין העילג יורד לפני התיבה הוא משום כבוד הציבור. שכתב ממש כדברינו, שאין חיסרון בעצם הלשון, אלא רק של כבוד הציבור. אם כן, אפשר לדון בשאלה, מה הדין כשהציבור מוחל על כבודו, ומוכן לשליח ציבור עילג. לא נאריך במראי מקום בעניין, אבל בבאה"ל (קמג ס"ב ד"ה אין קורין בו) ציין למחלוקת אחרונים אם רשאים הציבור למחול על כבודם, ומקורו בדברי הב"י בסימן נג לגבי מי שלא נמלא זקנו, ועיין בב"ח בסימן נג שם.

שיהיה שליח ציבור כלל, אלא שלא היה מי שראוי כמותו. ועיין בשו"ת פרי השדה (חלק א סימן סה בסופו) שכתב גם כן, בהסתמך על הפר"ח הנ"ל, לתת למי שהוא כבוד פה לרדת לפני התיבה ביארציט שלו, כדי שלא לבייש אותו.

לכל הפוסקים האלו, נראה ברור, שניתן למנות עילג, לכל הפחות באופן חד פעמי, לעלות לדוכן, או לרדת לפני התיבה, כשיש חשש בושה, או במקום שאין אחר כמותו. ולכאורה, הוא הדין בנדון דידן, מאחר והנער כבר התחיל ללמוד, לומר לו כעת שהוא כבוד פה ובשל כך אינו ראוי לקרוא בתורה, בוודאי יבייש אותו.

ד. עילג כקורא בתורה

בגמרא לא נזכר הדין של עילג בהקשר של קריאה בתורה, וגם השו"ע לא הביאו בהלכות קריאה בתורה, אלא רק בהלכות נשיאות כפים ושליח ציבור. אבל מדברי הפוסקים עולה, שבכל מקום שיש חובת קריאה, יש חובה לקרוא את הפסוקים כפי שהם, וממילא הדין של עילג שייך. כך במהרי"ט שהוזכר לעיל, שעוסק בדיני הקריאה של חליצה, וכך בפוסקים רבים שדנו בשאלה של קריאה בתורה למי שמדבר במבטא אשכנזי למי שמדברים במבטא ספרדי, ולהפך.

ואולי יש מקום לחלק. שבתפילה, היות שמעיקר הדין יוצאים בכל לשון, אין כל כך קפידא שיקרא בדקדוק, ורחמנא ליבא בעי. ואף שלכתחילה אין ממנים שליח ציבור עילג, אפשר לומר, כפי שכותבים התוספות, שזהו רק דין לכתחילה, וממילא בדליכא אחר, יכול לרדת. אבל ביחס לקריאת התורה, בפשטות, הקורא צריך להוציא את הרבים ידי חובת הקריאה, ושם חייבים לקרוא דווקא בלשון הקודש, ואם שינה באופן שמשנה את משמעות הלשון, גם יהיו חייבים להחזיר. ואם כן, מסתבר שיש להחמיר בדבר יותר.

אלא שמדברי הפוסקים נראה שאין כן. ראשית, ברכת כהנים גם היא נאמרת בלשון הקדש דווקא כמבואר בשו"ע (או"ח קכח, יד), ובכל זאת הפוסקים מקילים כשאין כהן אחר, או כשרגילים בעליגותו, כפי שציינתי לעיל. וכן לגבי חליצה, שעליה דיבר המהרי"ט, גם היא צריכה להיות בלשון הקודש, ובכל זאת, היא כשרה באדם עילג, בנסיבות מסוימות. ובדברי מלכיאל (ג, קכד) כתב שהיתרים אלו רלוונטיים גם לגבי קריאת התורה וקריאת מגילה. וכעת מצאתי גם ביחס לקריאה בתורה, בשרידי אש (חלק א סימן ו) שדן בשאלה אם ניתן לתת לנער בר מצווה הקורא בהברה ספרדית, לקרוא אצל ציבור שקורא בהברה אשכנזית, וכתב שם (סוף אות ב), בהסתמך על דברי הפר"ח הנ"ל:

ולפי זה אפשר לומר דבמקום מצוה כמו קריאת הבר - מצוה בתורה, שהיא מצוה

גדולה משום חינוך הנער לתורה ולמצוות, שפיר מותר להרשות לו לקרוא בתורה,

שזה כלל גדול: כל דבר שמותר בדיעבד, במקום מצוה מותר אף לכתחילה.

בהמשך דבריו, השרידי אש מתיר יותר בשופי. נביא חלק מלשונו (באות ד):

בשו"ת ארץ טובה הנזכר הראה מקור לסברא, שרק נלעג לשון אסור להורידו, אבל

מי שאינו נלעג לשון אלא שהתרגל לדבר ולבטא בהברה של אנשי חיפה מותר

להורידו לפני התיבה, מירושלמי ברכות פ"ב ה"ד. שם מובאת הברייתא: אין מעבירין לפני התיבה לא חייפנין ולא ביישנין... ומסיים בירושלמי שם שאם לשונו ערוך מותר. והרב בעל ארץ טובה מפרש, שאם לשונו ערוך, היינו שיכול לדבר ולבטא כהוגן ואינו נלעג לשון, אלא שהתרגל לבטא כדרך אנשי חיפה, מותר, אבל פירושו זה דחוק. ויותר נראה לפרש כפירושו של ספר חרדים, שאם אחד מאנשי חיפה יכול לבטא כהוגן מותר להורידו לפני התיבה ולא חיישינן שמא אתי לאחלופי ולהוריד גם אחד מאנשי חיפה שאינו יכול להוציא את האותיות כתיקונן.

וגם מהרמב"ם הלכות תפילה פט"ו ה"א משמע, שכבדי פה וכבדי לשון אינם נושאים כפיהם משום שאין דבריהם ניכרים לכל, ואם כן, אפילו אם אינו נלעג לשון, רק מדבר דברים שאינם ניכרים לכל, אסור.

מכל מקום נראה, שכל זה אינו בהברה ספרדית, שהיא ניכרת בפי המדברים בה וכבר הורגלו לשמוע הברה זו מפי אנשי ארץ ישראל והצעירים הלומדים בבתי ספר.

מדבריו ברור, שמה שכתב לעיל בתשובה, וציטטנו לעיל, שניתן להקל לבר המצווה משום שזה מצווה, ולכן ניתן להקל בדיעבד, הוא אפילו אם הברה ספרדית היתה נחשבת לעג לשון, כמו אצל כבדי הפה. וכן מבואר גם בדבריו באות ה' בהמשך. כך שנראה ברור, שגם אם היה מדובר בעילג ממש, היה מתיר על סמך הסברא שלגבי מצווה ניתן להקל בדיעבד.

על כן, כיוון שמדובר במקום מצווה, ובפרט כשיש חשש סביר שהנער יתבייש כשיאמרו לו שהוא עילג מכדי לקרוא, מסתבר שניתן להקל שיקרא בתורה.

עם זאת, פשוט שכל ההיתר הוא דרך דיעבד, ומשום שאי אפשר על ידי אחר. ולכן, אם עוד יש זמן עד היום שיכנס בעול מצוות, ואפשר לנסות לקחת את הנער לטיפול אצל קלינאית תקשורת, כך שתהיה אבחנה ברורה יותר בין האות ס' לאות ש' ימנית, יש לעשות זאת.